

До разової спеціалізованої вченої ради Phd 10023
Волинського національного університету імені
Лесі Українки
43025, м. Луцьк, проспект Волі, 13

ВІДГУК

**офіційного опонента Лісової Тетяни Вікторівни,
доктора юридичних наук, професора, доцента кафедри земельного та
аграрного права Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого на дисертацію Рубльової Оксани Володимирівни на
тему «Юридична відповідальність за екологічні правопорушення у сфері
земельних відносин в Україні», подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії (PhD) за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Виходячи з виключного значення землі у всіх сферах функціонування суспільства, Конституція України (ст. 14) і Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. (ст. 1) визнають землю основним національним багатством, яке перебуває під особливою охороною держави. Констатуючи пріоритетну і визначальну роль землі серед інших складників національного багатства, законодавець за основу приймає її функції, які вона виконує у процесі життєдіяльності людини та суспільства. Земля є основою суверенітету, територіальної цілісності і національної безпеки, основою добробуту суспільства, екологічної безпеки та сталого розвитку країни.

Держава через систему правових норм і механізмів встановлює межі та правила, спрямовані на запобігання негативному впливу на довкілля та усунення наслідків екологічних правопорушень. Основною метою юридичної відповідальності є забезпечення стабільного правового стану в суспільстві, зокрема, засобами застосування примусових, штрафних чи каральних заходів. Встановлення юридичної відповідальності спрямоване на стимулювання додержання вимог норм права, примушення до правомірної поведінки. Одночасно юридична відповідальність слугує цілям відновлення порушених суб'єктивних прав та законних інтересів.

Комплексне дослідження зазначеного правового інституту набуває особливого значення в умовах правового режиму воєнного стану, повоєнного відновлення, а також євроінтеграційного курсу країни.

Водночас, незважаючи на проведені наукові дослідження юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства, вченими не було проведено комплексного аналізу юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні.

Враховуючи викладене, актуальність теми дисертаційного дослідження Рубльової Оксани Володимирівни не викликає сумнівів, заслуговує на підтримку та схвалення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Зміст дисертації в цілому характеризується високим теоретичним і науково-методологічним рівнем вирішення поставлених завдань. Висновки, рекомендації та пропозиції є переконливими та достатньо аргументованими, поставлена мета роботи досягнута. Задля досягнення поставленої мети дисертанткою було визначено і послідовно вирішено одинадцять основних завдань дослідження (с. 22 дисертації), що знайшло відображення в науковій новизні (с. 24 – 28 дисертації), загальних висновках (с. 169 – 175). Завдання, що були поставлені, повністю виконані. Загалом, дисертація, яка виконана у формі спеціально підготовленого рукопису, становить цілісне і повністю завершене наукове дослідження із абсолютно чіткими висновками.

Методологія дослідження представлена комплексом загальнонаукових та спеціальнонаукових методів пізнання правових явищ, як-от: діалектичний, системний, формально-логічний, порівняльно-правовий, класифікації та тлумачення правових норм, метод прогнозування.

Так, діалектичний метод як фундаментальний загальнонауковий метод був застосований авторкою під час аналізу правової природи юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин,

закономірностей її становлення і розвитку, особливостей різних видів відповідальності за екологічні правопорушення земельного законодавства (розділи 1 – 3).

Системний метод дозволив дисертантці дослідити сучасне правове регулювання дисциплінарної, адміністративної, кримінальної та цивільної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин, а також виявити внутрішні взаємозв'язки складових цілісної системи юридичної відповідальності за екологічні правопорушення вітчизняного земельного законодавства (розділи 1 – 2).

Застосування формально-логічного методу сприяло формуванню структури дослідження, формулюванню визначень окремих понять, викладу основних положень, а також обґрунтуванню висновків, рекомендацій і пропозицій (розділи 1 – 3).

Порівняльно-правовий метод дозволив дослідити національне законодавство України в частині юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин та співставити його з відповідним правовим регулюванням у Європейському Союзі, окремих зарубіжних країнах (підрозділ 3.2).

Застосування методу класифікації сприяло дослідженню та класифікації функцій, підстав і видів юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин (підрозділи 1.1, 1.2).

Використання методу тлумачення правових норм дозволило здобувачці встановити зміст окремих правових понять і категорій, низки приписів чинного вітчизняного законодавства з питань правового регулювання відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин (розділи 1 – 2, підрозділ 3.1).

Метод прогнозування був використаний авторкою при визначенні особливостей юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в умовах післявоєнного відновлення України та

при окресленні перспектив застосування світового, європейського та зарубіжного досвіду притягнення до юридичної відповідальності за екологічні правопорушення земельного законодавства у вітчизняному правовому полі (розділ 3).

Джерельну базу можна вважати достатньо репрезентативною (список використаних джерел містить 190 найменувань, перелік яких займає 22 сторінки). Авторкою використано низку вітчизняних і зарубіжних наукових джерел із земельного, екологічного, адміністративного, цивільного, господарського права, законодавство України та зарубіжних країн, матеріали судової практики.

Дисертаційна робота є самостійною роботою, в якій послідовно викладено теоретичний матеріал та чітко прослідковується авторська позиція, сформульовані у дисертації положення і висновки обґрунтовано та доведено на основі власних досліджень та є особистим здобутком авторки.

Структура дисертації логічно корелюється із поставленими завданнями, повною мірою відповідає її меті, відповідає об'єкту та предмету дослідження.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Відсутність порушення академічної доброчесності.

У розділах дисертації достатньою мірою висвітлено зміст власних досліджень Рубльової О. В., зроблено посилання на наукові праці здобувачки, наведені в анотації (С. 13 – 15). Перелік цих праць також міститься у додатку списку публікацій за темою дисертації (С. 198 – 200). Публікації розкривають основні висновки і положення дисертаційної роботи. У рецензованій дисертації не виявлено порушень академічної доброчесності. Всі сформульовані в ній положення і висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень авторки.

Ступінь апробації та впровадження результатів дисертаційної роботи. Результати дослідження Рубльової О. В. були належним чином

апробовані. Основні теоретичні та практичні положення й результати дослідження висвітлено у 10 наукових працях, з них: 3 статті, які розміщено у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»; 7 тез доповідей на науково-практичних конференціях, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Використані в роботі теоретичні позиції, висновки інших авторів містять відповідні посилання.

Наукова новизна одержаних результатів. Ознайомлення зі змістом дисертації Рубльової Оксани Володимирівни дозволяє визнати, що наукова новизна отриманих результатів зумовлена тим, що виконана дисертаційна робота є першим в сучасній юридичній науці комплексним дослідженням юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні.

Мету дослідження досягнуто, а отримані результати містять належний рівень новизни. Розроблені авторкою наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації та винесені на захист, відповідають вимогам наукової новизни, є аргументованими та переконливими.

Авторкою розроблено низку нових наукових положень, а також низку тих, які було удосконалено та які набули подальшого розвитку.

Так, науковий інтерес становить вперше запропоноване авторкою визначення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин, яку пропонується розглядати як вид юридичної відповідальності, що є комплексним правовим інститутом, який спирається на державний примус у формі каральних і правовідновлюючих (компенсаційних) засобів і застосовується відповідними уповноваженими суб'єктами, наділеними владною компетенцією, полягає в обов'язку особи понести негативні для себе наслідки особистого, майнового чи іншого характеру як результату вчиненого чи вчинюваного екологічного

правопорушення у сфері земельних відносин (а саме таке правопорушення є фактичною підставою для притягнення до відповідальності), здійснюється у випадках, передбачених законом, у ході правозастосовної діяльності з урахуванням специфіки об'єкта посягання (земля як природний ресурс та об'єкт правової охорони); стосується правопорушень, вчинених стосовно усіх без винятку категорій земель і є правовим засобом забезпечення дотримання екологічного й земельного законодавства, відповідних прав фізичних та юридичних осіб, а також підтримання в державі й суспільстві належного правопорядку в означених сферах (с. 57 – 58 дис.).

Заслуговує на підтримку вперше наведене дисертанткою поняття «екологічне правопорушення у сфері земельних відносин», що становить собою протиправне, винне, екологічно небезпечне (носить характер суспільно шкідливого чи суспільно небезпечного) діяння (дія або бездіяльність), що посягає на правовий режим землі (земельної ділянки, її частини), установлений порядок володіння, користування і розпорядження нею, спричиняє шкоду або створює реальну загрозу її заподіяння, і яке тягне за собою настання юридичної відповідальності (с. 74 дис.).

З позитивного боку варто також відмітити вперше обґрунтовану пропозицію при визначенні відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин конструювати кваліфікуючі ознаки кримінальних правопорушень з урахуванням темпоральних (часових) і просторових критеріїв спричиненої екологічної шкоди та її наслідків (с. 131 дис.).

Заслуговують схвалення наукові положення щодо ознак негативної (ретроспективної, охоронної) юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин шляхом виокремлення таких із них: 1) обов'язково спирається на державний примус у формі каральних і правовідновлюючих (компенсаційних) засобів; 2) полягає в обов'язку особи понести негативні для себе наслідки особистого, майнового чи іншого характеру (тобто нести покарання, що виступає як новий, додатковий

юридичний обов'язок, якого не було до вчинення правопорушення); 3) є результатом вчиненого чи вчинюваного екологічного правопорушення у сфері земельних відносин, а саме таке правопорушення є фактичною підставою для притягнення до відповідальності; 4) застосовується відповідними уповноваженими суб'єктами, наділеними владною компетенцією; 5) здійснюється у випадках, передбачених законом, у ході правозастосовної діяльності; 6) є комплексним правовим інститутом; 7) об'єктом посягання є такий природний ресурс як земля (об'єкт правової охорони); стосується правопорушень, вчинених стосовно усіх без винятку категорій земель; 8) є правовим засобом забезпечення дотримання екологічного й земельного законодавства, відповідних прав фізичних та юридичних осіб, а також підтримання в державі та суспільстві належного правопорядку в означених сферах (с. 170 дис.).

Беззаперечними є висновки щодо необхідності активізації адаптації вітчизняного законодавства з питань юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин до підходів ЄС в частині удосконалення понятійно-категоріального апарату та про перегляд застосовуваних у національному законодавстві заходів впливу адміністративного і кримінального характеру на правопорушників з метою посилення таких заходів (с. 175 дис.).

Слід підтримати авторський підхід до розуміння специфіки дисциплінарної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин, яка зумовлена наявністю потрійного об'єкта посягання: протиправність діяння має передбачатися одночасно нормами трудового, земельного та екологічного права, а також ознак дисциплінарної відповідальності за вчинення екологічних правопорушень земельного законодавства та її значення (с. 118 – 119, 173 дис.).

Фаховими є положення дисертації щодо специфіки цивільної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин,

зумовлену особливостями підстав і порядку відшкодування заподіяної правопорушенням шкоди (с. 148 дис.).

Значний науковий інтерес становлять пропозиції щодо алгоритму дій з приводу юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України в частині розробки й закріплення у вітчизняному правовому полі відповідного інституційного механізму (спеціалізовані екологічні суди), проведення обов'язкових екологічних аудитів (експертиз), комплексних програм для відновлення пошкоджених і забруднених земель, більш чітких методик розрахунків економічної та екологічної шкоди з дієвим механізмом їх реалізації (с. 158 – 159 дис.).

Крім наведеного, у дисертації викладено й інші положення, висновки й рекомендації, які представляють теоретичну і практичну цінність та в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни проведеного дослідження.

Практичне значення і впровадження одержаних результатів дослідження.

Сформульовані дисертанткою висновки є практично значущими. Запропоновані положення можуть бути використані і як теоретичні напрацювання, і як практичний матеріал.

Зокрема, сформульовані в дисертаційній роботі висновки, положення, пропозиції і рекомендації можуть бути використані: а) у науково-дослідній діяльності – як матеріал для подальшого вивчення та дослідження юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні; б) у нормотворчій діяльності – для розробки нових нормативних актів та вдосконалення (внесення змін і доповнень) чинного законодавства України при регламентації юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин; в) у правозастосовній діяльності – у роботі органів влади, наділених владними повноваженнями, з

метою забезпечення єдності розуміння й правильності застосування ними правових норм при вирішенні питань притягнення винуватих осіб до юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин; г) у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Земельне право України», «Екологічне право України», «Аграрне право України», «Природоресурсне право України», «Правове забезпечення екологічної безпеки», «Юридична відповідальність за порушення екологічного законодавства», «Захист земельних прав», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій тощо із вказаних дисциплін.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

У цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Рубльової О. В., констатуємо, що вона є добре структурованим логічним дослідженням, яке формує важливі теоретико-методологічні та емпіричні висновки, слід виділити окремі дискусійні положення та зауваження, а також положення, які потребують додаткової конкретизації в процесі захисту, зокрема:

1. Одним із висновків у дисертаційному дослідженні є пропозиція з метою забезпечення ефективності юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України розробити й закріпити у вітчизняному правовому полі відповідний інституційний механізм (спеціалізовані екологічні суди), проведення обов'язкових екологічних аудитів (експертиз), комплексні програми для відновлення пошкоджених і забруднених земель тощо (с. 175 дис.). Аналізуючи закордонний досвід у зазначеній царині, можна виокремити три підходи до здійснення екологічного правосуддя. Так, екологічні справи розглядаються: а) судами загальної юрисдикції; б) спеціальними підрозділами судових органів без зміни структури судів; в) новоствореними інноваційними екологічними судами. Отже, було б цікаво

почути на захисті роботи позицію авторки щодо додаткових переваг у разі створення спеціалізованих екологічних судів.

2. Потребує додаткової аргументації пропозиція дисертантки щодо необхідності виокремлення еколого-правової та земельно-правової відповідальності як самостійних видів юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин поряд із дисциплінарною, адміністративною, кримінальною та цивільною (с. 27 дис.). Адже виокремлення еколого-правової та земельно-правової відповідальності, як самостійних видів юридичної відповідальності, залишається недостатньо обґрунтованим та дискусійним у правовій доктрині.

3. Підтримуючи пропозицію щодо розробки програми відновлення (фізичного і якісного) земельних та інших ресурсів під час дії та після скасування воєнного стану (с. 159 дис.), видається доцільним, що у роботі слід було б запропонувати структуру такої програми в контексті її застосування у сфері притягнення до юридичної відповідальності за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин.

4. На с. 175 дисертаційного дослідження авторкою слушно наголошено на необхідності розробки більш чітких методик розрахунків економічної та екологічної шкоди з дієвим механізмом їх реалізації. Видається доцільним почути на захисті відповідь дисертантки на питання, у чому саме має полягати вдосконалення затвердженої наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 04.04.2022 № 167 Методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану; Методики визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженої наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18.05.2022 № 295.

Викладені зауваження мають дискусійний характер, не впливають на загальну наукову значущість дисертаційного дослідження і окреслюють напрями для подальших наукових розвідок у межах обраної тематики.

Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам.

За своїм змістом і загальною спрямованістю дисертаційне дослідження О. В. Рубльової відповідає обраній нею спеціальності 081 «Право». Робота пройшла належну апробацію, сформульовані в дисертації теоретичні положення, пропозиції, рекомендації й висновки можуть бути використані у нормотворчій та правозастосовній діяльності, у науково-дослідницькій роботі та у навчальному процесі.

Матеріал дисертації викладено в логічній послідовності, основні висновки отримали необхідну і достатню теоретичну аргументацію і в цілому є методологічно обґрунтованими. Дисертація є самостійною завершеною роботою, в якій відсутні порушення академічної доброчесності, її оформлення в цілому відповідає встановленим вимогам.

З врахуванням наведеного вище аналізу змісту та структури дисертації Рубльової Оксани Володимирівни на тему: «Юридична відповідальність за екологічні правопорушення у сфері земельних відносин в Україні», можна зробити висновок, що дисертаційна робота є першим комплексним дослідженням за відповідним напрямом у правовій науці і відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 08.04.2025 року № 426), в тому числі вимогам, передбаченим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету

Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка Рубльова Оксана Володимирівна на основі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент

**доктор юридичних наук, професор,
доцент кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого**

Т.В. ЛІСОВА